

THEOLOGISCHE REFLECTIES DOCTORATEN

Theologie als geloofsvertolking?

Waarmee houdt men zich bezig aan een theologische faculteit? Wat is theologie? En waarin is de diepste bestaansreden gelegen van een theoloog als theoloog? En ook van een godsdienstleerkracht als godsdienstleerkracht? Daarmee is meteen de vraag gesteld naar de eigenheid van de theologie, maar ook naar de relevantie ervan. Al die vragen duiken met de regelmaat van de klok op bij mijn onderzoek over de theologiegeschiedenis van de negentiende en vooral de twintigste eeuw. Binnen het kader van dat onderzoek mocht ik in februari 2008 een doctoraatsproefschrift verdedigen en omwille van het belang van de voormelde vragen schrijf ik graag dit stuk om onderzoek dienstig te laten zijn aan bredere reflectie.

Bewust heb ik achter de titel van dit artikel een vraagteken geplaatst. Is het dan niet vanzelfsprekend dat theologie geloofsvertolking is? Nee. Getuige van dit toch ontstellende 'nee' is bijvoorbeeld de vraag die aan menig student aan onze faculteit ooit wel eens werd gesteld: "En heb je door al die studies uw geloof nog niet verloren?"

In 1935 ging het verder en klonk het nog scherper, nu vanwege de bekend geworden Yves Congar ten aanzien van wie door het leven ging als 'katholieke theoloog': "Waar is het geloof te vinden in uw theologie", zo vroeg hij hen. Congar reageerde met deze vraag tegen een theologiebeoefening die tot een louter technische zaak was geworden. Anders gezegd: Congar reageerde tegen een spreken over God zonder God zelf te laten spreken. Er was geen ruimte meer voor mysterie, voor geloof. Theologie was volledig geaccapareerd door het verstand. Op het geloof werd euthanasie gepleegd door het intellect...

Hoe was het zover kunnen komen? Daarvoor moeten we terug naar het begin van de twintigste eeuw. Ten tijde van de crisis van het modernisme had het kerkelijk leergezag fel gereageerd tegen het binnenbrengen van de geschiedkunde in de theologie. Niet ieder verhaal van de Bijbel kon toch waar zijn? Was de wereld *écht* ontstaan met een scheppend woord en een goddelijke zesdaagse werkweek? En was Mozes *écht* de auteur van de eerste vijf boeken van de

Bijbel? De zogeheten modernisten meenden van niet. Om hun visie te bekampen werd alvast in 1902 door de kerkleiding de Pauselijke Bijbelcommissie in het leven geroepen. De Bijbel mocht volgens de kerk niet gelezen worden als een historische gegroeide bibliotheek van menselijke auteurs, maar als het Woord van God.

Raken aan de Bijbel doet echter ook de wortels van het geloof in vraag stellen: hoe zat het eigenlijk met het statuut van de openbaring en van de dogma's? Heeft God zich na Jezus werkelijk niet meer geopenbaard? En zijn dogma's ooit *voor eens en altijd* vastgelegd als onaanraakbare formules? Het leergezag schrok van deze vragen van de modernisten. Dat doet begrijpen dat paus Pius X in 1907 het modernisme omschreef en veroordeelde als "de verzameling van alle ketterijen". Alsof het een heus monolithisch blok betrof. Vermeende modernisten werden veroordeeld of geëxcommuniceerd (bijvoorbeeld Alfred Loisy) en in 1910 werd de antimodernisteneed aan alle geestelijken en theologen (toen nog een synoniem) opgelegd.

Belangrijker was dat de kerk doorheen de modernistische crisis een denkstelsel ging ontwikkelen en verabsoluteren tegenover het modernisme. Inderdaad, de neoscholastiek beheerste en normeerde de theologie. Zij ging terug op de grote Thomascommentatoren van de zestiende en de zeventiende eeuw: mensen die het denken van Thomas van Aquino tot een quasi-wiskundig systeem hadden gemaakt van logisch, deductief redeneren. De geschiedkunde had hier geen plaats, net zoals ervaring, dynamiek, religieuze gevoelens en 'de aardse realiteiten' ondergeschikt werden gemaakt aan het correcte statuut van de redeneringen, hun componenten en conclusies. De neoscholastiek werd het denkkader van het antimodernisme en dus van de kerk.

Toch bleef de geschiedkunde niet stilstaan. Na de *uppercut* van de antimodernisten bleven katholieke denkers gefascineerd door de geschiedenis. Niet alleen trok deze 'verboden vrucht' de aandacht, maar vooral bleek de ahistorische neoscholastiek een averechts effect te hebben: de theologie verloor het contact met de werkelijkheid van het leven en van het geloof. Theologie raakte met andere woorden vervreemd van haar onderwerp.

In groeiende mate werd tijdens het interbellum onderzoek gevoerd naar de theologiebeoefening in de Middeleeuwen, waarbij de echte Thomas van Aquino in het vizier kwam (en niet wat men soms van hem had gemaakt). Daarmee trad de geschiedkunde binnen in het thomisme en gingen verschillende stromingen zich onderscheiden daarbinnen. De neoscholastiek kwam onder druk te staan. Een 'nieuwe theologie' drong zich op naast de neoscholastieke theologie, zij het

vanuit de gedeelde gerichtheid op Thomas. Die nieuwe theologie wist zich in vier fasen door te drukken in de katholieke theologie.

Vier fasen

In een eerste fase vulde men de neoscholastiek aan met een blik op het denken van Thomas van Aquino zelf, zoals hij dat uitgedrukt had in zijn dertiende eeuw. Daarmee greep men dus niet alleen terug naar de denkers van de zestiende en de zeventiende eeuw (neoscholastiek), maar tevens naar de tijd van de meester zelf (neothomisme). In deze fase is Congar te situeren, maar ook zijn domini- caanse medebroeders Marie-Dominique Chenu en Henri-Marie Féret. Zij ope- reerden vanuit Le Saulchoir, het studiehuis van de Franse dominicanen. Dat studiehuis was reeds kort na de oprichting (1904) verhuisd naar het gelijknamige dorp in Wallonië omwille van de antikatholieke Franse politiek. Maar ook te Leuven liet men zich in met de 'historische terugkeer naar Thomas'. In het stu- diehuis van de dominicanen te Leuven vallen Dominicus De Petter en vooral Louis Charlier op met hun pleidooi voor een theologie die betrokken is op de werkelijkheid en dus ook op de geschiedkunde.

Alle genoemde personen ondervinden 'last' van hogerhand. Publicaties van Chenu en Charlier worden zelfs op de kerkelijke lijst van verboden boeken ge- plaatst. De veroordeling van beiden wordt in Rome uitgelegd als de terechte af- keuring van de *nouvelle théologie*, waarmee meteen de naam gelanceerd werd van de 'nieuwe theologie'.

Waar in de eerste fase Le Saulchoir en Leuven de centra zijn van de *nouvel- le théologie*, wordt dit Lyon in de tweede fase. In hun studiehuis op de heuvel van La Fourvière bouwen de jezuiteten verder op het fundament van de eerste fase. Denkers als Henri de Lubac, Jean Daniélou en Henri Bouillard hielden er een pleidooi voor een terugkeer naar de bronnen van het geloof: terug naar de Bijbel, de kerkvaders en de liturgie. De theologie moest zich volgens hen her- bronnen. Daarbij zou ze zich niet mogen laten limiteren door de neoscholastiek. Dat schoot op de Vaticaanse heuvel te Rome in het verkeerde keelgat. Dergelij- ke terugkeer naar de bronnen en afkeer van de neoscholastiek betekende vol- gens paus en curie een regelrechte afkeer van het leergezag en dus een ont- sporing van de katholieke theologie. Meer nog, dit betekende volgens Rome een heropleving van het verderfelijke modernisme! Paus Pius XII keurde in de encycliek *Humani generis* (1950) dan ook alles af wat rook naar theologische vernieuwing.

Met de veroordeling van de visie en de vertegenwoordigers van de eerste en de tweede fase werd de *nouvelle théologie* in Frankrijk monddood gemaakt. Elders kwam ze evenwel tot leven. Immers, aangetrokken door wat er zich in het Franse taalgebied afspeelde in 1935-1950 gingen verschillende theologen zich opwerpen als sympathisanten van het streven van de genoemde Franse dominicanen en jezuïeten. De zich verder ontwikkelende uitholling van de neoscholastieke theologie zal daar zeker niet vreemd aan zijn geweest. Karl Rahner en Hans Urs von Balthasar trokken hierbij de kar in het Duitstalige gebied. In ons taalgebied lieten theologen als Edward Schillebeeckx en Piet Schoonenberg hun voorkeur voor de *nouvelle théologie* blijken. De dominicaan Schillebeeckx was zelf opgeleid in Le Saulchoir en ging in 1958 aan de slag aan de katholieke universiteit van Nijmegen, waar hij de leerstoel dogmatiek kreeg ten nadele van Andreas Malthea, het gezicht van de neoscholastiek in Nederland. Tien jaar voordien had de jezuïet Piet Schoonenberg zijn doctoraatsproefschrift verdedigd in het studiehuis van de jezuïeten te Maastricht. Schoonenberg besprak daar het Franstalige theologische grondslagendebat van voornamelijk de eerste fase. In zijn slothoofdstuk bespreekt hij zijn eigen visie, waarbij hij op de lijn gaat staan van zijn ordegenoten van de tweede fase. In de ontstaans- en invloedssfeer van *Humani generis* werd het hem echter niet gegund om zijn doctoraat te publiceren. Dat laatste zal alsnog einde 2008 gebeuren, waarbij ikzelf en professor Leo Kenis tekenen voor het redactiewerk.

De internationalisering van de *nouvelle théologie* in de derde fase heeft met zich meegebracht dat deze stroming aan de vooravond van het Tweede Vaticaans Concilie een breder draagvlak had gekregen. Dat er op het domein van de katholieke theologie aan het begin van de jaren zestig een einde moest komen aan de dominantie van de neoscholastiek, bleek bijvoorbeeld uit de toegang die verschillende vertegenwoordigers van de *nouvelle théologie* tot het concilie verleend werd: Chenu, Congar, Daniélou en de Lubac.

Het concilie betreft de vierde fase in het verhaal van dit artikel. Tijdens Vaticanum II werd het streven van de *nouvelle théologie* aanvaard. Vooral het document *Dei Verbum* legt daar getuigenis van af.

Enkele slotbeschouwingen

Bovenstaande schets is uiteraard slechts een *schets*. Er zou veel meer moeten gezegd worden (gelukkig voor mijn onderzoek). Ik wil deze bijdrage dan ook afronden met drie korte beschouwingen vanuit de vertrekvraag wat theologie is

(en dus waarmee theologen, een theologische faculteit en godsdienstleerkrachten zich bezighouden of dienen bezig te houden).

Vooreerst maakt onze beknopte reconstructie duidelijk dat theologie steeds een historische basis moet hebben. De mate waarin er oog is voor geschiedenis zegt veel over de mate waarin er betrokkenheid is op de werkelijkheid en op de traditie. Een theologiebeoefening die onverschillig staat ten opzichte van de geschiedenis is hol: zo'n theologie sluit zich op in zichzelf en is het dus niet waard 'waarachtige theologie' te heten. Meteen bevestigt dit ook de terechte plaats van een onderzoekseenheid 'Geschiedenis van Kerk en Theologie' in een theologische faculteit. Maar ook van aandacht voor mens, wereld en geschiedenis in het vak godsdienst.

Vervolgens geeft mijn verhaal aan dat theologen vrijmoedig moeten durven zijn. Denkers als de *nouveaux théologiens* hebben getoond dat de trouw aan het geloof het altijd uiteindelijk wint op de trouw aan een systeem. Geloof mag dan in rasters te vertolken zijn, het stijgt per definitie ook steeds boven die rasters uit. Theologen die in hun spreken en handelen geen uiting geven van dat laatste, zijn dringend toe aan zelfbezinning. Wellicht mag hier de 'geloofwaardigheid' van de theoloog (ook van de godsdienstleerkracht!) vermeld worden: wie God niet meer aan het woord laat, verdient het niet zelf aan het woord te blijven. Mensen voelen dat aan! In het Paulusjaar dat we meemaken, mag die vrijmoedigheid beklemtoond worden.

Tenslotte meen ik dat dit verhaal van de *nouvelle théologie* aangeeft hoezeer theologie betrokken dient te zijn op het geloof. Een theologie die doordrongen is van geloof toont dat men denkend in het geloof staat. Dan is theologie wat het *in wezen* is: geloofsvertolking.

Jürgen METTEPENNINGEN
doctor in de theologie en postdoctoraal FWO-onderzoeker